

осушили на нечистом срку: не могу крвав да оплачем свој грех! Муке, муке ми дајте! Страшне муке да окајем свој грех!.. [4].

Судбина Харитине је тиме најстрашніја – она није само покритка, већ почињава грех – инцест, са човеком за кога ни не зна да је њен отац. Срећом, она се утапа, пре него што то сазна. И једино ово дело у украјинској књижевности оптужује мушкарце за тешку судбину покритке и искупљује њихове грехе, ослобађа их кривице и опрашта осуду због греха за који оне нису криве.

О, проклеті да сте, сви смутљивици! Ви сте звери, а не људи! Ви залуђујете девојке за своје уживање, а за њихову пропаст! [4].

Сва наведена дела о покриткама, проституткама, милосницама и наложницама написана су у аутобиографском кључу, говоре о менталитету српског и украјинског народа из кога оне потичу, о страдању и патњама девојака и жена, које постају жртве манипулације мушкараца, и самим тим обележене, озлоглашене, проклете, прогнане, говоре о страшној осуди и презиру сопственог народа који због тога трпе, о неразумевању и прекору. Зато су ова дела и моралност коју она носе тако сурова, страшна и истовремено изузетна!

ЛИТЕРАТУРА:

1. Шевченко Т. Катерина // Шевченко Т. Кобзар. – К.: Велес, 2006. – 23 с.; 2. Andrić I. Mara milosnica // Andrić I. Sarajevske priče. – Sarajevo: Laguna, 2011. – S. 96–160; 3. Морозенко // Вікно: Часопис студентів україністики філологічного факультету Університету в Белграді. – 2008. – Вип. III. – С. 52–64; 4. Карпенко-Карий І. Наймичка // <http://library.kr.ua/elib/kariy/naimyчка.html>; 5. Панас Мирний. Повія // Образки з життя: Твори Панаса Мирного: у 2-х кн. – Кн. 2. – К.: Грамота, 2004. – 398 с. / Серія «Шкільна бібліотека»; 6. Речник српскога језика. – Нови Сад: Матица српска, 2007. – 710 с.

Забіяка І.В. (Київ, Україна)

Образи сучасників у ранній ліриці Вігезслава Незвала та Ярослава Сайферта

У статті зроблено спробу проаналізувати поезію В. Незвала та Я. Сайферта з погляду теорії фiktивних світів Л. Долежелла. Матеріалом слугують вірші, в яких згадано сучасників поетів, зокрема детально проаналізовано поезії, присвячені К. Біблові. Імена слугують «парамі», що поєднують фiktивний світ із реальним. Незвал на їх основі вибудовує низки асоціацій, а Сайферт вдається до розмислів і ліричних переосмислень.

Ключові слова: фiktивний світ, актуальний світ, імена, авангардна поезія, чеська поезія, асоціація.

В статтє представлена попытка проаналізувати поезію В. Незвала та Я. Сайферта в контексте теорії фiktивних миров Л. Долежелла. Матеріалом послужили произведения, в которых упомянуты современники поэтов, в частности детально проанализированы стихотворения, посвященные К. Библу. Имена служат «парамі», которые соединяют фiktивный и реальный свет. Незвал на их основании выстраивает ряды ассоциаций, а Сайферт размышляет и лирически переосмысливает действительность.

Ключевые слова: *фигурный мир, актуальный мир, имена, авангардная поэзия, чешская поэзия, ассоциация.*

The article presents an attempt to analyze the poetry of V. Nezval and J. Seifert in the context of the theory of fictional worlds by L. Dolžel. Texts, in which the names of poets' contemporaries are mentioned, were used as the material for studying. Two poems, dedicated to K. Biebl, are thoroughly analyzed. Names are used as the "counterparts", which join fictional and real worlds. Nezval builds the associations on its basis; Seifert just reflects and rethinks the reality.

Key words: *fictional world, actual world, names, avant-garde poetry, Czech poetry, association.*

Чеська авангардна поезія 1920-1930-х років є цікавим матеріалом для багатьох теоретичних міркувань про форму і зміст творчості, про художність і її складові, про мистецьку практику і пов'язані із нею наукові проблеми.

Матеріалом цього дослідження слугують тексти Вітезслава Незвала та Ярослава Сайферта ранніх періодів творчості: для Незвала – до 1933 року (тобто до збірки «Зворотній квиток», *Zpáteční lístek*), для Сайферта – до 1929 року («Поштовий голуб», *Poštovní holub*). **Предметом** вивчення слугують імена сучасників, згадані у віршах, та їх роль у творенні фіктивного світу поезії.

Твори чеських авангардистів розглянуто у проекції на теорію фіктивних світів (*fikční světy*), зокрема праці Любоміра Долежелы (*Heterocosmica. Fikce a možné světy*, 2003) та Мірослава Червенки (*Fikční světy lyriky* у збірці *Na cestě ke smyslu*, 2005), в яких визначено взаємини актуального, реального світу і фіктивного світу літератури. У зв'язку із цим основну **проблему** цього дослідження можна сформулювати так: залежність фіктивного світу тексту від світу актуального; імена реальних людей та факти, із ними пов'язані, як зразок такої залежності; функція вживання імен сучасників у формуванні художнього тексту.

Основними працями, на які спирається наше дослідження, є роботи Л. Долежелы, який є автором теорії фіктивних світів, та М. Червенки, який застосував цю теорію до лірики як одного з родів літератури. За необхідності використані також праці чеських дослідників, присвячені окремим аспектам творчості В. Незвала та Я. Сайферта.

Мета роботи – встановити роль імен реальних людей у фіктивному світі художнього твору.

Ключовим для даного дослідження є поняття фіктивного світу, уведене в літературознавчий обіг Л. Долежелем. За його визначенням, **фіктивний світ** (*fikční svět*) – це можливий світ, створений конструктивним літературним текстом або знаковим медіа подібної перформативної сили [1, 255]. Тобто, на думку вченого, творчий, креативний, оригінальний текст або будь-який інший засіб комунікації, заснований на знаках і здатний не тільки описувати, а реалізувати сказане, витворює власний, неповторний світ, що належить до категорії можливих. Л. Долежел вважає, що фіктивні світи літератури існують окремо від світу актуального, тобто реального світу людей, і є різновидом можливих світів – логічної категорії на позначення світів, відмінних від реального і створених мисленням та уявою людей.

Незважаючи на те, що світи існують окремо один від одного, Л. Долежел допускає існування певного зв'язку між ними. Він вводить категорію «пара» (*protějšek*) – це одиниця в можливому світі, що міжсвітово тотожна одиниці в іншому можливому світі [1, 256]. Зокрема говорить він і про історичні пари – історичних постатей актуального світу, що мають своїх відповідників у фіктивних світах художніх текстів. На думку дослідника, «...між історичним Наполеоном і всіма фіктивними Наполеонами існує нерозривний зв'язок. Цей зв'язок переходить межі між світами; фіктивні особи та їх реальні прототипи поєднані міжсвітовою тотожністю» [1, 31].

У своїх працях Л. Долежел аналізує переважно фіктивні світи епічних жанрів. Теорію фіктивних світів до лірики застосував Мірослав Червенка. Дослідник доводить думку, що фіктивний світ поезії формують її суб'єкти, а тому «в ліриці об'єкти зовнішнього світу експоновані як частини досвіду суб'єкта і свідчать насамперед про нього» [2, 730]. Таким чином, фіктивний світ вірша – це світ його ліричного героя, який сам формує цей світ і відповідно обирає ті предмети, явища і постаті актуального світу, які увійдуть до світу художнього твору. Однак «ліричний вірш – не каталог душевних станів і сприйманих одиниць, що легко прослізнули в душу, це місце боротьби за інтеграцію зовнішнього світу у світ суб'єкту» [2, 731]. Таким чином, художній твір, вірш постає місцем синтезу і співіснування двох світів – актуального і фіктивного.

У зв'язку із теорією фіктивних світів у ліриці цікаво простежити функціонування імен реальних історичних постатей початку ХХ століття у поезіях В. Незвала та Я. Сайферта. У творчості цих авторів посилання на імена сучасників доволі часте. У поезії В. Незвала відома ціла низка віршів, названих іменами членів угруповання «Дев'ятисл», до якого входив і сам Незвал, а також митців і науковців, близьких до цього угруповання. Йдеться зокрема про поезії «Тойен», «Індржих Штирський», «Владислав Ванчура», «Йозеф Шима», «Вілем Завада», «Костянтин Бібл», «Роман Якобсон», «Лист Карлові Тайге», «Лист Мукаржовському» зі збірок «Гра в кості» (*Hra v kostky*, 1928), «Скляний плащ» (*Skleněný havelok*, 1932), «Зворотній квиток» (*Zpáteční lístek*, 1933). У цих поезіях автор висловлює низку своїх естетичних позицій, солідаризується чи сперечається із людьми, яким присвячені вірші, міркує, вагається, але робить це у художній формі, застосовуючи не лише риму чи ритм, а й метафори, порівняння, асоціації, поетичні звороти. Крім того, Незвал пише вірші, присвячені політичним діячам (наприклад, Леніну, а пізніше Сталіну), а також науковцям (відома його поема «Едісон»), таким чином створюючи широку панораму тогочасного життя у власному потрактуванні.

Я. Сайферт звертається до образів реальних людей у своїх творах не так часто. Крім того, у нього простежується увага до певних постатей протягом усієї творчості: так, Гійом Аполлінер став героєм його раннього однойменного вірша зі збірки «На хвилях ТСФ» (пізніше – «Весільна подорож», *Na vlnách TSF, Svatební cesta*, 1925), але також згадується і в пізніших текстах (наприклад, вірш «Кав'ярня Славія» зі збірки «Комета Галлея», *Halleyova kometa*, 1967). Тут

можна говорити не лише про еволюцію цього образу, а й про певні маркери творчості Я. Сайферта, ключові постаті його мистецької біографії. Я. Сайферт також пише про своїх друзів-митців, про політичних діячів тощо.

У чому ж полягає функція імен сучасників у текстах Незвала та Сайферта? Їх функція, насамперед, у створенні фіктивного світу поезії, але у тісному зв'язку із актуальним світом. Такий зв'язок неодноразово підкреслювався у маніфестах поетизму, представниками якого у ранній творчості були і Незвал, і Сайферт. Так, у маніфесті «Поетизм» Карел Тайге пише: «Мистецтво є безпосереднім рукописом життя» [5, 731], а поетизм – вінець цього життя. Як і представники інших авангардних течій, поетисти прагли синтезу реального життя і мистецтва. Безперечно, їх поезії – окремі світи, фіктивні, вигадані, але вони тісно пов'язані із тогочасною реальністю, яка служить основою для фантазії і моделювань автора. На думку чеських дослідників, саме у поетизмі «краса перестає бути привілеєм мистецтва», а «сфера естетичної оцінки розширюється на всю сучасну цивілізацію» [3, 367]. Естетичну функцію в поезії поетистів виконували найпрозаїчніші елементи, зокрема й імена сучасників. На прикладі творів Незвала та Сайферта, присвячених їхньому другові – Костянтиніві Біблу, спробуємо показати взаємини фіктивних світів ліричних творів і світу актуального.

Вірш В. Незвала «Костянтин Бібл» (*Konstantin Biebl*) [3, 335] входить до збірки «Скляний плащ» (1932). Наводимо оригінал і дослівний переклад вірша:

*Jak Fairbanks v režii Fred Nibla
jenž usmívá se přesladce
mne těší mystifikace
přítele Konstantina Biebla*

*Як Феїрбенкс у режисурі Фреда Нібла
що так солодко усміхається
втішає мене містифікація
приятеля Костянтина Бібла*

*Jdem opět s Jiřím Wolkerem
s nímž seznámil ses na latříně
milujem oba staré skříně
kde za smutečným šlajerem*

*Ми знову йдемо з Їржі Волькером
з яким я познайомився у нужнику
ми обидва любимо старі шафи
де за печальним перекотиподем*

*jsou liliputáni a koně
vždyť jedno zrnko muškátu
v kapsičce starého kabátu
je víc než jaro na Cejloně*

*ліліпути й коні
адже одне зернятко мускату
в кишені старого пальта
це більше ніж літо на Цейлоні*

Вірш, як часто буває у Незвала, побудований на основі асоціацій, віддалених і зрозумілих далеко не кожному читачеві. Маємо тут імена кількох історичних осіб – Феїрбенкс, Фред Нібл, Костянтин Бібл, Їржі Волькер. Всі ці імена потребують додаткових роз'яснень і для сучасного читача, не знайомого із культурою 1920-х років детально, мало про що говорять. Так, Дуглас Феїрбенкс (1883 – 1939) – це американський актор, режисер і продюсер, якого свого часу називали «королем Голівуду». Він відомий своїми ролями у фільмах режисера Фреда Нібла «Знак Зорро» (1920) і «Три мушкетери» (1921). Їржі Волькер та Костянтин Бібл – чеські письменники першої третини ХХ століття, друзі Незвала, які також були учасниками Дев'ятсилю. Знання цих фактів актуального

світу, до яких відсилають тільки імена, дає можливість зрозуміти асоціативні ряди, на яких автор вибудовує свою поезію. Оскільки вірш присвячено Біблові, то очевидно, що головним ліричним героєм тут є він, його образ, у сприйманні Незвала, – центральний у поезії. Завдяки порівнянню із Фейрбенксом – актором, що грав героїв, був успішним і знаменитим – асоціюємо і Бібла із такими рисами. Невідомо, чи був він таким насправді, в актуальному світі, але у фіктивному світі вірша він – саме такий герой. Ім'я Волькера і пов'язані із ним епізоди-спогади показують інтимний, дружній зв'язок, що існував між трьома поетами – в реальності і у художньому світі. Згадка про мускатне зерня і про Цейлон також важлива: Бібл здійснив мандрівку до Азії та Океанії у 1926-1927 роках, тому ці образи – не випадкові, свідчать про нього, його спогади і його почуття (зерня, що нагадує про подорож, і сама подорож).

Так імена служать ключем для розкодування складної образності вірша, є своєрідними дороговказами, які дозволяють орієнтуватися у фіктивному світі, створеному Незвалом. Таким чином, посилення на реалії, на актуальний світ не заважають світові фіктивному існувати у своїх межах, однак розширюють ці межі, включають до нього ширше коло явищ і тісно переплітають два світи – вигадки і правди.

Триптих «Три гірки насінини» (*Tri hořká jaderka*) [4, 152-154] із присвятою «Костьові Біблу» входить до збірки Я. Сайферта «Соловейко погано співає» (1926). Бачимо тут образ трьох насінин, що перегукується із образом мускатного зерня у Незвала, – можливо, Бібл подарував своїм друзям насінини з далеких країн. Сайферт отримав три зернятка помаранча – і вони викликають у нього цілу низку емоцій та асоціацій. Оскільки його поезія написана, ймовірно, у час самої подорожі Бібла, основна її емоція – смуток за другом («я махаю платком на знак смутку»), турбота про нього («Як тобі ведеться у тому місті трояндовому?»), а також інтерес до чужих земель і звичаїв («О доречі, чи носять там негрятинки на вушках квіти і пера з папужки?»). Екзотичні країни часто ставали предметом інтересу та описів поетів, Бібл був одним із них, хто справді подорожував до екзотичних країн Сходу. Тому його ім'я тісно пов'язане із такими екзотичними місцями і викликає у Сайферта роздуми про дім і далекі землі, про своє та чуже, про розлуку і повернення: «так, пересаджений до іншої землі, ти став одним із зерняток моїх у тоскному й сумному розставанні». Цікаво, що функція імені Бібла у цій поезії відмінна від незвальнової. Якщо Незвал використовує імена для створення асоціативних ланцюгів, то для Сайферта ім'я – це поштовх для власних міркувань та емоцій, перетворених у фіктивний світ твору. Тобто поезія тут виступає наслідком реальних переживань автора, актуальний світ, пропущений крізь авторську свідомість стає фіктивним, індивідуальним, суб'єктивним світом твору.

Висновки. Отже, імена сучасників, що стають частиною художнього тексту, слугують як для формування фіктивного світу поезії, так і для зв'язку цього світу із світом актуальним. Вони формують текст, та водночас вписують його у певний визначений контекст, що створює додаткові можливості для авторського самовираження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Doležel L. Heterocosmica. Fikce a možné světy. – Praha : Karolinum, 2003. – 312 s.;
2. Červenka M. Fikční světy lyriky // Na cestě ke smyslu. Poetika literárního díla 20. století / Red. D. Hodrová, Z. Hrbata, M. Vojtková. – Praha : Torst, 2005. – S. 711-783;
3. Poetismus / Sestavili K. Chvatík, Z. Pešat. – Praha : Odeon, 1967. – 382 s.;
4. Seifert J. Město v slzách. Samá láska. Svatební cesta. Slavík zpívá špatně. Poštovní holub. – Praha : Československý spisovatel, 1989. – 272 s.;
5. Teige K. Poetismus // Avantgarda známá a neznámá. – Sv. 1. Od proletářského umění k poetismu 1919-1924 / Ved. S. Vlašín. – Praha : Svoboda, 1971. – S. 554-561.

Захаржевська В.О. (Київ, Україна)

Леся Українка і європейська культура

Стаття присвячена впливу європеїзму на поетику Лесі Українки у відображення «світових сюжетів» у творчості поетеси.

Ключові слова: європеїзм, поетика.

Статья посвящена влиянию европеизма на поэтику Леси Украинки и отражению «мировых сюжетов» в творчестве поэтессы.

Ключевые слова: европеизм, поэтика.

Article assesses the impact of Europeanism on the poetics of Lesia Ukrainka and reflection "world scenes" in the works of the poet.

Key words: Europeanism, poetic.

Кінець XIX – початок XX ст. – «золотий вік» української культури був сповнений нових філософських, естетичних й етичних ідей, що вимагало переоцінки художніх цінностей у мистецтві Європи, репрезентуючи модерну епоху. Як зазначив О. Ільницький, «модерністична інтелігенція поважала мистецтво, але це виявилось не обов'язково як об'єднання окремих стилів чи шкіл, але як символ Великої Культури» [1, 7].

Останнє десятиліття XX ст. – початок нового тисячоліття проходять під активним знаком Лесі Українки, як представниці української неокласики, висували поетесу на чільне місце в її літературному поколінні на тлі нової політичної картини свого часу, Сковороди й Шевченка, так і сьогодні літературознавці звернені до творчості Лесі Українки, розкриваючи нове прочитання останньої в модерністичному дискурсі.

«Вона народилася в епоху, що на місце невидимого Бога поставила релігію розуму. На місце абсолютної моралі – етику...», - стверджував Д.Донцов. – Та майже ніхто з її сучасників не відчував бурі, якої так пристрасно прагнула вона. Вона перша поставила під зневаженою красою мрії і терпіння красу духовного пориву, красу змагання людської душі, що прикута до землі, пнеться до неба» [2, 150-157].

Українська письменниця звернулась до жанру літературної казки (прозової, віршованої, драматичної) в європейському контексті, зберігаючи національну своєрідність.